

จาก “ฮารอมัยน์” สู่ “อุซาคเนย์” :

อิสลามาภิวัตน์ผ่านสถาบันการศึกษาอิสลาม ต้นศตวรรษที่ 20'

นุมาน หะยิมะแซ

บทคัดย่อ

ฮารอมัยน์ (Haramayn) เป็นดินแดนที่มีความสำคัญในฐานะเป็นศูนย์กลางจิตวิญญาณ ศูนย์กลางการศึกษาศาสนา และศูนย์กลางการประกอบศาสนกิจฮัจญ์ในเดือนซุลฮิจญะฮฺตามปฏิทินอิสลาม สำหรับชาวอุซาคเนย์แล้ว ในด้านการศึกษา วิชาการศาสนา ฮารอมัยน์ถือเป็นศูนย์กลางที่สำคัญในกระบวนการถ่ายทอดความรู้ผ่านผู้รู้ทั้งที่มาจากอุซาคเนย์หรือจากภูมิภาคอื่นๆ มาตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 สถาบันการศึกษาในฮารอมัยน์มีความสำคัญอย่างยิ่งในการหล่อหลอมความเป็นมุสลิมที่สมบูรณ์แบบทั้งทางโลกและทางธรรม กระบวนการเรียนการสอนผ่านสถาบันการศึกษาทั้งที่ศึกษาผ่านระบบโรงเรียน (Madrasah) และระบบดั้งเดิมที่เน้นการล้อมวงโดยมีผู้รู้เป็นแกนกลางในการถ่ายทอดความรู้ (Halakah) ได้ส่งผ่านมายังชาวอุซาคเนย์ให้ได้นำประสบการณ์ที่สั่งสมมากลับมาถ่ายทอดในชุมชนของตน และถือเป็นรากฐานสำคัญของพัฒนาการด้านอิสลามาภิวัตน์ในอุซาคเนย์ตลอดศตวรรษที่ 20

บทนำ

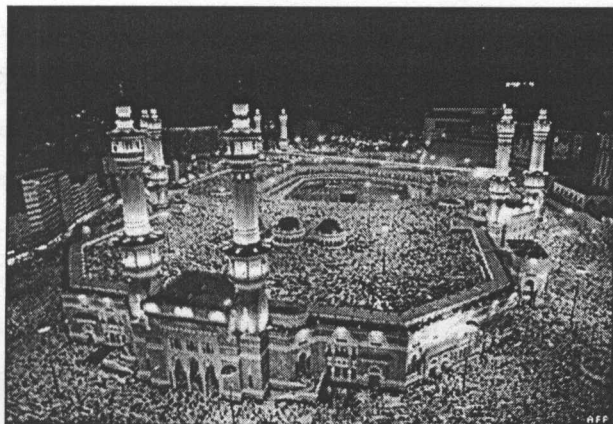
ฮารอมัยน์มาจากคำว่า “ฮาราม” (حرام) หมายถึง ต้องห้าม ฮารอมัยน์ (حرامین) เป็นคำนามที่บ่งบอกถึงจำนวน 2 กล่าวคือ สิ่งหรือของต้องห้าม 2 อย่าง คำว่าฮารอมัยน์ในทางวิชาการ หมายถึง ดินแดนต้องห้ามทั้ง 2 แห่ง ที่มีนครมักกะฮฺและนครมาดีนะฮฺ ซึ่งอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบียปัจจุบัน²

แผ่นดินต้องห้ามในที่นี้มีนัยยะที่สำคัญหลายอย่าง และสะท้อนได้ในหลาย ประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ ต้องห้ามในแง่การทำสงครามและการรบราฆ่าฟันกัน ต้องห้ามในแง่ของการกระทำความชั่วร้ายทุกอย่าง ต้องห้ามในแง่ของการมาสัตว์ ตัดชีวิต ห้ามตัดต้นไม้ ห้ามนำสิ่งของหรือทรัพย์สินของชาวฮารอมัยน์ออกนอกเขต ต้องห้าม ห้ามถือของมีคม และต้องห้ามสำหรับศาสนิกอื่นที่จะเข้ามาในกรอบขอบ เขตแดนต้องห้ามนี้

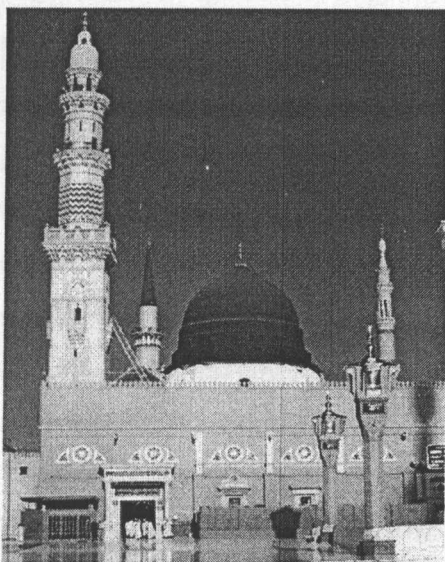
ฮารอมัยน์เป็นที่ตั้งของนครมักกะฮ์และนครมาดีนะฮ์ ดินแดน 2 แห่งที่มีความสำคัญต่อความเป็นมาของศาสนาอิสลาม ประวัติศาสตร์อิสลาม และการศึกษา อิสลาม มักกะฮ์เป็นที่ตั้งของกะอูบะฮ์ สถานที่ที่มีมุสลิมเดินทางไปขะละมาต 5 เวลา และสถานที่ประกอบศาสนกิจสำคัญ คือ ฮัจญ์ และ อุมเราะฮ์ สถานที่อันเป็น จุดเริ่มต้นการเผยแผ่ศาสนาอิสลามในยุคศาสดามุหัมมัด ขณะที่มาดีนะฮ์เป็นที่ตั้ง ของมัสยิดศาสดา (Masjid Nabawi) ศูนย์กลางการบริหารจัดการบ้านเมืองในยุค ของศาสดามุหัมมัด และศูนย์กลางที่ประสานความร่วมมือระหว่างชนเผ่าที่แตกต่า กันและหล่อหลอมเป็นเอกภาพภายใต้ธงผืนเดียวกัน คือ ธงแห่งอิสลาม ประกอบการ สร้างสมานฉันท์กับชนศาสนิกอื่นๆ ทั้งยูดาเยว คริสต์ และไซโรเอสเตอร์ มาดีนะฮ์เป็น โมเดลหลักในการปกครองของราชอาณาจักรมุสลิมในยุคต่อๆ มา

ฮารอมัยน์มีความสำคัญมากที่สุดอย่างน้อยใน 3 เรื่องด้วยกัน กล่าวคือ

- 1) ฮารอมัยน์มีฐานะเป็นจุดศูนย์รวมจิตวิญญาณของมุสลิมทั่วโลก
- 2) ฮารอมัยน์ในฐานะเป็นศูนย์กลางประกอบศาสนกิจสำคัญ
- 3) ฮารอมัยน์มีฐานะเป็นศูนย์กลางการศึกษาอิสลามของมุสลิม โดยเฉพาะ ชาวอุซาคเนย์

รูปที่ 1 มัสยิดอัล - ฮารอม มักกะฮ์

รูปที่ 2 มัสยิดนาบาวีย์ มาดีนะฮ์

บทความชิ้นนี้จะได้นำเสนอในแง่มุมของความสำคัญของฮารอมัยนีในฐานะเป็นศูนย์กลางสร้างปัญญาชนผ่านสถาบันการศึกษารูปแบบต่างๆ ในฮารอมัยนีอิสลามากิวัตน์อุซาคเนย์ในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 มีความเชื่อมโยงโดยตรงกับฮารอมัยนีมากกว่าจะเป็นภูมิภาคอื่นๆ ทั้งในวันออกกลางเองและในสวนอื่นๆ ของโลกมุสลิม

ฮารอมัยนีในฐานะศูนย์รวมจิตวิญญาณของมุสลิม

การละหมาด 5 เวลาในแต่ละวันของมุสลิมทั่วโลกที่ต่างต้องผินหน้าไปยังวิหารกะอูบะฮฺ ได้นำจิตวิญญาณของมุสลิมที่สุดเดียวกันพร้อมๆ กับการรำลึกถึงพระเจ้าผู้เป็นเจ้าของอัลลอฮฺอย่างแน่วแน่เป็นสิ่งที่สะท้อนหลักแสดงถึงความสำคัญของมักกะฮฺ ซึ่งเป็นที่ตั้งของกะอูบะฮฺ ประกอบกับการเริ่มต้นของศาสนาอิสลามและการเผยแพร่อิสลามของศาสดามุฮัมมัดที่เริ่มจากฮารอมัยนีก่อนที่อิสลามจะเดินทางไปยังที่ต่างๆ รวมถึงอุซาคเนย์ หลอมใจให้รำลึกถึงที่มาของมุสลิมแต่ละคนได้เป็นอย่างดี ดังนั้นความรู้สึกเป็นเจ้าของ "Sense of belongings" ในมุสลิมแต่ละคนจะเกิดขึ้นโดยปริยาย

การเดินทางสู่มักกะฮฺเพื่อประกอบศาสนกิจฮัจญ์ (Hajj) ที่มักกะฮฺรู้จักกันในงานเขียนว่า "Rihlah Mubarakah" การเดินทางที่เปี่ยมไปด้วยความโปรดปรานเนื่องจากฮัจญ์ต้องไปประกอบที่เมืองมักกะฮฺเท่านั้น ส่วนการเดินทางไปยังสถานที่อื่นๆ เช่น มาดีนะฮฺ เจดดะฮฺ และสถานที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์อื่นๆ มักจะเรียกว่า "Rihlah Hijaziyah" หรือการเดินทางบนแผ่นดินฮิญาซ³

การประกอบพิธีฮัจญ์ไม่ใช่เป็นแค่เพียง "กิจกรรมทางกายภาพ" อย่างเดียวแต่หมายถึงกิจกรรมและการเดินทางแห่งจิตวิญญาณ วิक्टर เทอร์เนอร์ (Victor Turner) ในหนังสือ "The Ritual Process : Structure and Anti - Structure" ได้ระบุว่า หากจะนับตั้งแต่การเตรียมเพื่อเดินทางไปประกอบศาสนกิจฮัจญ์ ฮัจญ์ฮัจญ์ หรือผู้ประกอบศาสนกิจฮัจญ์มีความรู้สึกถึงเอกภาพในความหลากหลายหรือ

ที่เรียกว่า “community” และจะเพิ่มระดับสู่ “liminality” หรือ เอกภาพทางจิตวิญญาณที่เกิดขึ้นจากความมากมายของคน⁴

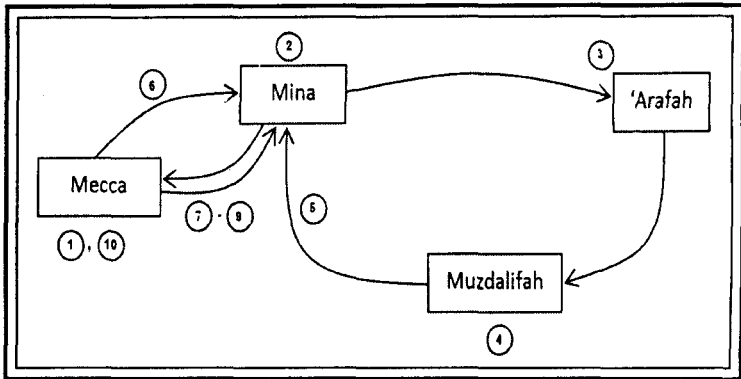
นอกจากนี้ ข้อสรุปของนักวิชาการอีกสองท่านที่ศึกษาเกี่ยวกับชาวอุซาคเนย์ ปลายศตวรรษที่ 19 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 คือ C. Snouck Hurgronje ในหนังสือ *Mekka in the Latter Part of the 19th Century* และ M.F. Laffan ในหนังสือ *Islamic Nationhood and Colonial Indonesia : The Umma Below the Wind* ที่ต่างให้ข้อสรุปในทำนองเดียวกันว่า การประกอบพิธีฮัจญ์และฮัจญ์ญัจญ์หรือผู้ประกอบพิธีฮัจญ์ที่เดินทางกลับภูมิลำเนาอินโดนีเซีย เป็นการนำปัจจัยสำคัญของการ “ฟื้นฟูอิสลาม” ในภูมิภาคนี้ Laffan ที่ศึกษาความเป็นเอกภาพของมุสลิมโดยใช้หลักฐานและเอกสารภาษาอาหรับได้ระบุว่า “Rihlah Hijaziyah ที่ได้ดำเนินมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา มีอิทธิพลอย่างสูงต่อการกำเนิดความรู้สึกแห่งชาตินิยม (Sense of Nationhood)” ในอินโดนีเซีย⁵

ฮารอมัยนินในฐานะเป็นศูนย์กลางประกอบพิธีฮัจญ์

การประกอบศาสนกิจฮัจญ์ถือเป็นข้อบังคับที่สำคัญข้อสุดท้าย (จาก 5 ข้อ) ของมุสลิม มีเงื่อนไขหลัก 2 ประการคือ ความสามารถทางทรัพย์สินและความสามารถทางร่างกาย (คือร่างกายแข็งแรง) การประกอบศาสนกิจฮัจญ์จำเป็นต้องกระทำเพียงครั้งเดียวในชีวิต ต่างจากศาสนิกอื่นๆ ที่ต้องทำซ้ำๆ กันเป็นรายปี รายเดือน และรายวัน และการประกอบศาสนกิจฮัจญ์จะต้องทำในมักกะฮุเท่านั้น

กระบวนการประกอบศาสนกิจฮัจญ์มีด้วยกัน 10 ขั้นตอน นับตั้งแต่การใส่ชุดขาว (อิซรอม) กับการเดินทางไปยังวิหารกะอูบะฮุพร้อมๆ กับการอ่าน “Talbiyah” การใช้เวลาตอนกลางคืนในแคมป์ผู้ประกอบพิธีฮัจญ์ ณ มินา (Mina) การรวมตัวกัน ณ ทุ่งอารอฟะฮุ (‘Arafah) การใช้เวลากลางคืนใน มุซดาลีฟะฮุ (Muzdalifah)

การเดินทางไปยังมีนา การเดินทางไปยังมัจกะฮะฮ์ และการเวียนรอบกะอูบะฮ์ครั้งสุดท้ายเป็นอันสิ้นสุดการประกอบศาสนกิจฮัจญ์

รูปที่ 3 ลำดับขั้นตอนการประกอบศาสนกิจฮัจญ์

หากดูจากสภาพการณ์ปัจจุบัน การประกอบศาสนกิจฮัจญ์เป็นเรื่องง่ายและสะดวก เพราะมีบริษัทและผู้นำฮัจญ์หรือที่เรียกว่า "เซคฮัจญ์" เป็นผู้นำทางตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการจนถึงสิ้นสุด รวมอยู่ใน "แพคเกจฮัจญ์" แต่ในอดีตจะพบว่าการเดินทางสู่มัจกะฮะฮ์เพื่อประกอบศาสนกิจฮัจญ์เป็นเรื่องที่ยากลำบากมาก สมัยที่บิดาของผู้เขียนเดินทางไปมัจกะฮะฮ์ ราวปี ค.ศ. 1949 ต้องใช้เวลาเดินทางกับเรือยนต์นาน 28 วัน ในบางกรณีต้องเปลี่ยนถ่ายจากเรือลำหนึ่งสู่อีกลำหนึ่ง จากท่าเรือหนึ่งสู่อีกท่าเรือหนึ่ง ก่อนที่จะเดินทางไปถึงใช้เวลามากกว่า 1 เดือน หรือไม่ก็เสียชีวิตกลางทะเล มีหน้าซ้ำอาจจะต้องเจอกับภัยอันตรายอีกหลายอย่างจากคนในมัจกะฮะฮ์ที่มีอยู่มากมายหลายประเภท ความยากลำบากไม่ได้เป็นอุปสรรคสำคัญของการประกอบศาสนกิจฮัจญ์และเป็นความทรงจำที่ดีเยี่ยมตลอดการเริ่มต้นเดินทาง การใช้ชีวิตในฮารอมัยน์ และการเดินทางกลับ

Robert R. Bianchi ในงานเขียนเรื่อง *Guests of God : Pilgrimage and Politics in the Islamic World* ได้ระบุว่า การประกอบศาสนกิจฮัจญ์ถือเป็นการรวมตัวของมวลมนุษยชาติที่ใหญ่ที่สุด ผู้คนมากกว่า 2 ล้านคนจากทั่วทุกมุมโลกมายังที่ที่เดียวคือบ้านของพระเจ้า "God's House" คือ วิหารกะอฺบะฮฺในมักกะฮฺรวมอยู่ในที่ที่เดียวกันตลอดช่วงเวลาของการประกอบศาสนกิจฮัจญ์ เป็นจุดสูงสุดของจิตวิญญาณมุสลิม สามารถลบล้างบาปทั้งหมด เป็นคนที่บริสุทธิ์เสมือนเพิ่งให้กำเนิดมา สะท้อนถึงความเป็นเอกภาพและความเท่าเทียมกันของมุสลิมทั่วโลกที่มีความเชื่อและเคารพอย่างเดียวกัน และชะตาที่จะต้องเผชิญทั้งโลกนี้และโลกหน้า⁶

ฮารอมัยน์ในฐานะเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้อิสลาม

นอกจากเป็นศูนย์รวมแห่งจิตวิญญาณ และจุดรวมการประกอบศาสนกิจฮัจญ์แล้ว ฮารอมัยน์มีความสำคัญอย่างยิ่งในการเป็นแหล่งถ่ายทอดวิชาการต่างๆ ผ่านสถาบันการศึกษาทั้งในระบบและนอกระบบ เพราะหากพ้นจากฤดูแห่งการประกอบศาสนกิจฮัจญ์แล้ว โดยปกติงานแต่ละวันของคนในฮารอมัยน์ของชาวอุซมาคนีย์นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 18 19 และต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาคือ การเรียนรู้หลักการและศาสตร์ของศาสนาอิสลามจากผู้รู้ที่หลากหลายทั้งชาวอุซมาคนีย์ด้วยตัวเอง หรือชาวอื่นๆ โดยเฉพาะผู้รู้ชาวอาหรับ

โดยพื้นฐานการศึกษาและความรู้ในศาสนาอิสลามก็ถือว่ามีความสำคัญเป็นทุนเดิมอยู่แล้ว การศึกษาหาความรู้เป็นสิ่งจำเป็น (Fardhu) มาผนวกกับความสำคัญของสถานที่ศึกษาอย่างมักกะฮฺและมาดีนะฮฺ หรือฮารอมัยน์ ทำให้ความต้องการจะศึกษาหาความรู้ในแผ่นดินทั้งสองต่างเป็นที่ปรารถนาของผู้แสวงหาความรู้ทั่วทุกมุมโลกเช่นกัน เพราะนอกจากผลบุญที่จะได้รับมากมายแล้ว การได้รับเกียรติสูงสุดเมื่อกลับมาจากการเล่าเรียนในฮารอมัยน์ถือว่าเป็นสิ่งที่ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ การไปมา

ของผู้คนเพื่อประกอบศาสนกิจอัจฉริยะและอุมเราะฮฺ ทำให้ฮารอมัยน์เป็นจุดศูนย์รวมของนักคิด ผู้รู้ (ulama) นักปราชญ์ นักกวี ผู้นำ ผู้ปกครอง และชนชั้นนำอื่นๆ สามารถพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น และความเป็นไปของโลกมุสลิม

สำหรับผู้ศึกษาหาความรู้ในฮารอมัยน์ ประสบการณ์ที่ได้ผ่านพ้นมาไม่ได้เป็นเพียงสร้างสรรค์ตนเองให้เป็นสากล แต่ยังสามารถรับกระบวนการสร้างสรรค์และหันหน้าเข้าหากันระหว่างสังคมตนเอง (vis - a - vis) กับสังคมมุสลิมอื่นๆ ในฮารอมัยน์อีกด้วย⁷

ระบบการศึกษาในฮารอมัยน์มีทั้งระบบ halaqah และระบบ madrasah แต่ในรายละเอียดทั้งสองระบบมีความใกล้เคียงกันมากในรูปแบบการเรียน เพียงแต่ในระบบ halaqah หรือ Circle of Learning ที่จะมีผู้สอนเป็นศูนย์กลางและมีสานุศิษย์ล้อมวง ขณะที่ระบบโรงเรียน (madrasah) จะเน้นการสอนเป็นลำดับขั้นและมีการประเมินเป็นปีๆ ความแตกต่างระหว่างระบบ halaqah กับระบบ madrasah มีให้เห็นชัดเจนตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 19 ไปจนถึงต้นศตวรรษที่ 20 ส่วนก่อนหน้านั้นแม้จะมีระบบ madrasah แต่ส่วนใหญ่ไม่ได้มีระบบการเรียนการสอนเช่นที่พบในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 ระบบ halaqah เป็นวิธีการสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ของผู้รู้เพียงแต่ผู้รู้จะมีสังกัด madrasah ใดหนึ่งเป็นการเฉพาะ

ในฐานะอัล - กุรอานที่ถูกประทานลงมาครั้งแรกในภูมิภาคนี้ ประกอบกับการกำเนิดศาสนาและการเผยแพร่ศาสนาอิสลามก็เกิดในดินแดนแห่งนี้ ความเป็นบริบทดั้งเดิม (Original context) จะมีเฉพาะในอาณาบริเวณนี้เท่านั้น อีกประการหนึ่งก็คือ ที่มาของหลักการและวิชาการศาสนาอิสลามล้วนเป็นภาษาอาหรับ ดังนั้นในการเข้ากับภาคอาหรับและเข้าใจด้วยของอัล - กุรอานและหะดีษกิตี หรืองานเขียนของปวงปราชญ์คลาสสิกกิตี จำเป็นต้องเรียนรู้และเข้าใจภาษาอาหรับอย่างละเอียดและต้องแท้จึงจะสามารถเข้าถึงแก่นแท้ของคำสอนศาสนาอิสลาม

การศึกษาอิสลามของชาวอุซาคเนย์ในฮารอมัยน์

ฮารอมัยน์นอกจากจะเป็นศูนย์กลางสำคัญด้านจิตวิญญาณและการประกอบศาสนกิจอัญญ์แล้ว ยังเป็นสถานที่ผลิตบัณฑิตและผู้รู้จำนวนมาก และกลายเป็นผู้รู้หรืออุละมาอูที่มีบทบาทสำคัญตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 18 19 และต้นศตวรรษที่ 20 การเข้ามาของศาสนาอิสลามในภูมิภาคอุซาคเนย์ที่สามารถเห็นได้เด่นชัด เกิดขึ้นในช่วงศตวรรษที่ 15 และ 16 ในช่วงยุคทองของราชอาณาจักรของราชวงศ์มุสลิมในหลายพื้นที่ มีราชอาณาจักรที่สำคัญ เช่น ราชอาณาจักรมะละกา ราชอาณาจักรปัตตานี ราชอาณาจักรบรูไน ราชอาณาจักรบันเตน และราชอาณาจักรอะเจห์ เป็นต้น

เมื่อราชวงศ์ต่างๆ ได้เข้ารับศาสนาอิสลาม และผู้รู้ที่เข้ามาเผยแผ่ศาสนาอิสลามได้รับการแต่งตั้งเป็นบุคคลสำคัญด้านการให้คำปรึกษาด้านศาสนา และเป็นผู้สอนหลักการศาสนาให้กับคนในราชวงศ์และชุมชนใกล้เคียงราชวงศ์ นับแต่นั้นมาการศึกษาอิสลามเริ่มขยายขยายและความรู้ความเข้าใจในอิสลามมีมากขึ้นและในหลากหลายระดับชั้น ในขั้นแรก (Generation) ความสัมพันธ์กับฮารอมัยน์ยังไม่ปรากฏฐานความเข้าใจ และรับรู้อิสลามไม่สามารถต่อยอดได้หากปราศจากการศึกษาเพิ่มเติมจากคนรุ่นหลัง และการศึกษาหาความรู้จากแหล่งที่มาของศาสนาอิสลามคือ ตัวเลือกลำคัญในกระบวนการศึกษาจนขยายหาความรู้ศาสนา กล่าวคือ การเดินทางไปศึกษาหาความรู้ในฮารอมัยน์

การศึกษาผู้ที่เดินทางไปศึกษาวิชาศาสนาในฮารอมัยน์ยุคแรก เพิ่งปรากฏช่วงกลางศตวรรษที่ 17 ส่วนหนึ่งที่ปรากฏก็คือ เซคยูซุฟ มากัซซัรที่เดินทางไปดินแดนอาหรับในปี ค.ศ. 1644 และเดินทางกลับมาตุภูมิในปี ค.ศ. 1670 เซค อับดุลรออูฟ ซิงเกล (Syeikh 'Abd Al - Ra'uf Singkel) ทั้งสองท่านได้ศึกษาความรู้ศาสนาและปรัชญากับอุลามะอูหลายท่านในฮารอมัยน์ โดยเฉพาะกับผู้รู้คนสำคัญในเมืองมาดีนะฮะ คือ เซค อิบรอฮิม อัล - กุรานีย์ (Syeikh Ibrahim al - Kurani)

สานุศิษย์ของท่านหลายท่าน กลายเป็นบุคคลสำคัญในการพัฒนาการศึกษาตาม
กระบวนการอิสลามมาอีกวาทันในศตวรรษที่ 18 และเป็นบุคคลสำคัญในราชอาณาจักร
อิสลาม เช่น มุหัมมัด อับดุลวาฮับ (อาหรับ) และ ซาห์ วาลียุลลอฮฺ (อินเดีย) เป็นต้น^๑

จากจุดเริ่มต้นดังกล่าว ทำให้คนรุ่นหลังๆ ที่ได้รับการศึกษาเป็นอุลามาฮฺที่
กลับมาจากฮารอมัยน์ สนใจและตั้งใจที่จะศึกษาอิสลามในฮารอมัยน์มากขึ้น พร้อมๆ
กับความต้องการประกอบศาสนกิจฮัจญ์ ความสัมพันธ์ระหว่างอุซาคเนย์กับฮารอ
มัยน์ยิ่งแน่นแฟ้นมากขึ้นเป็นลำดับในชุดต่อๆ มา ยิ่งเมื่อมีการใช้เทคโนโลยีเรือยนต์
ที่มีการนำสินค้าจากอุซาคเนย์ถึงตะวันออกกลางและตะวันตก ทำให้การเดินทาง
ไปยังฮารอมัยน์เป็นเรื่องง่ายกว่าเดิม

ตัวเลขของผู้ขึ้นไปประกอบศาสนกิจฮัจญ์ของชาวอินโดนีเซีย ตั้งแต่กลาง
ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 20 มีตัวเลขที่เพิ่มขึ้น เช่นเดียวกับตัวเลข
ของผู้ประกอบศาสนกิจฮัจญ์จากภูมิภาคอื่นๆ ของโลก การประกอบศาสนกิจฮัจญ์
ไม่ได้เป็นเป้าหมายเพียงอย่างเดียวของชาวอุซาคเนย์ แต่ในช่วงเวลาก่อนและหลัง
การเสร็จภารกิจประกอบศาสนกิจฮัจญ์ พวกเขา มักจะไปนั่งฟังการบรรยายวิชาการ
ศาสนาจากผู้รู้ ทั้งในมักกะฮฺและมาดีนะฮฺ สำหรับชาวอุซาคเนย์ การไปนั่งฟังบรรยาย
การสอนศาสนาได้เป็นอุปสรรคในแง่ของภาษา เพราะมีอุละมาฮฺอุซาคเนย์หลายท่าน
ที่สอนหนังสือหน้าทั้งในตัวมัสยิดหลัก และที่บ้านของอุละมาฮฺเอง นอกจากนี้
มิใช่ทั้งหมดของผู้ประกอบศาสนกิจฮัจญ์จะเดินทางกลับมาตุภูมิในทันที บ้างก็หางาน
ทำ และส่วนใหญ่อะจะอยู่อีกหลายปีเพื่อจำเรียนหนังสือ จนเรียกชุมชนชาวอุซาคเนย์
ว่าเป็น "Jawah" ซึ่งหมายถึงชาวอุซาคเนย์โดยใช้ภาษามลายูเป็นสื่อกลางในการ
ถ่ายทอดและติดต่อสื่อสาร

ตารางที่ 1 : แสดงจำนวนผู้เดินทางไปประกอบศาสนกิจฮัจญ์ตั้งแต่ปี ค.ศ. 1853 - 1936

ปี	จำนวนฮัจญ์จากอินโดนีเซีย	จำนวนฮัจญ์จากที่อื่นที่ญิดตะฮุ	ร้อยละ
1853	1,100	-	-
1858	3,700	-	-
1873	3,900	30,000	13
1878	4,600	30,000	15
1882 - 3	5,300	27,000	19
1887 - 8	4,300	50,000	9
1892 - 3	8,100	90,000	9
1897 - 8	7,900	38,000	20
1902 - 3	5,700	34,000	17
1907 - 8	9,300	91,000	10
1911 - 2	18,400	83,000	22
1916 - 7	70	8,600	1
1920 - 1	28,800	61,000	47
1925 - 6	3,500	58,000	6
1930 - 1	17,000	40,000	42
1935 - 6	4,000	34,000	12

ที่มา : Martin van Bruinessen. 1995. *Kitab Kuning : Pesantren dan Tarekat, Tradisi - tradisi Islam di Indonesia*. Bandung : Mizan, หน้า 51.

ประมาณว่าชุมชนชาวอุษาคเนย์ในฮารอมัยน์มีมากเป็นอันดับสองรองจากเจ้าของพื้นที่ กล่าวคือชาวอาหรับ และนับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1860 เรื่อยมา ภาษามลายูถือเป็นภาษาที่ 2 รองจากภาษาอาหรับเท่านั้น ดังนั้นสามารถแยกชาวอุษาคเนย์ในฮารอมัยน์ โดยเฉพาะในมักกะฮ์ออกเป็น 2 ส่วน คือ 1) ชุมชนถาวร (Jawah Mukim) 2) ชุมชนชั่วคราว หรือ ชุมชนฮัจญ์ (Jawah Haji) ชุมชนชาวอุษาคเนย์ในมักกะฮ์มีหลากหลายสถานที่ เช่น มะอูลา กอรอเราะฮ์ มุดตาอา นากอ ซาอิบ มัชฟาลาฮ์ และซาบะอูอาลี เป็นต้น⁹

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 อย่างน้อยที่สุดมีผู้รู้ 3 ท่านที่เป็นที่รู้จักในความรู้ความเชี่ยวชาญด้านวิชาการศาสนาที่แตกฉาน กล่าวคือนาวาวี บันเตน (Nawawi Banten/เสียชีวิต 1896/97) อะห์หมัด กาทิบ (Ahmad Khatib/เสียชีวิต ค.ศ.1919/20) กียายี มะฮฟูซ เตอร์มัส (Kiai Mahfuz Termas/เสียชีวิต ค.ศ. 1919/20) และ เซคอะห์มัด บินมุห์มัด เซ็น อัล-ฟาฏอนี (Syeikh Ahmad bin Muhammad Zain al-Fatani/เสียชีวิต ค.ศ. 1908)

นาวาวี บันเตน ถือเป็นอุละมาอ์ที่มีผลงานมากมาย (productive) ได้เขียนตำราในหลากหลายสาขาในภาษาอาหรับมากกว่าในภาษามลายู ตำราหลายเล่มของท่านอยู่ในรูปแบบของการตีความหรืออรรถาธิบายต้นฉบับของท่านเดิม (Syarah) และเป็นตำราที่นิยมศึกษากันในสถาบันเปอซันเตรน (Pesantren) และงานวิจัยในต้นศตวรรษที่ 1990 ระบุว่ามิตำราที่ประพันธ์โดยท่านจำนวน 22 เล่ม ที่ยังคงนำมาใช้ศึกษาในสถาบันเปอซันเตรน และตำรา 11 เล่มของท่านเป็นส่วนหนึ่งใน 100 เล่มตำราที่นิยมศึกษามากที่สุดในเปอซันเตรน อุละมาอ์อินโดนีเซียต่อจากรุ่นของท่านได้รับการประสาทความรู้จากท่านและถือเป็นต้นแบบของผู้เชี่ยวชาญชาวอินโดนีเซียอันเป็นบุคคลในชุดเปลี่ยนถ่ายระหว่างศตวรรษที่ 19 กับศตวรรษที่ 20 และอุละมาอ์หลายท่านที่เป็นศิษย์ของท่านเป็นแนวหน้าในขบวนการอิสลามากิวตัน์

ต้นศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะอะห์หมัด กาดิบ มินังตาเบา (Minangkabau, Sumatra) บิดาแห่งการฟื้นฟูอิสลามแห่งอินโดนีเซีย¹⁰

อะห์หมัด คอติบ เป็น 1 ในอุละมาอูอากเนย์หลายท่านที่ได้รับการรับรองจากรัฐบาลชาอูดีอาระเบียให้สอนศาสนาอย่างเป็นทางการและเป็นอิหม่าม (ผู้นำละหมาด) ในมัสยิดอัล - ฮารอม มีแนวคิดอิสลามากิวัตน์ผ่านงานเขียนและตำราหลายเล่มด้านศาสนบัญญัติ (ฟิกฮฺ) และหลักศรัทธา (เตอาฮีด) เช่น การคัดค้านแนวทาง "matrilineal" (การให้ความสำคัญกับสมาชิกฝ่ายหญิงในครอบครัว) ในถิ่นกำเนิด และการต่อต้านแนวคิดซูฟีย์ นักชาบันดารียะฮฺ (Naqsabandariyah) ที่มีผู้ติดตามในเกาะสุมาตราตะวันตก อะห์หมัด คอติบ เป็นนักฟื้นฟูอิสลามอีกท่านหนึ่งกับมีศิษย์หลายท่านที่เป็นบุคคลสำคัญด้านการฟื้นฟูอิสลาม¹¹

กียายี มะฮฺมุซ เฮอร์มัซ เป็นอีกท่านหนึ่งที่เป็นที่รู้จักเดิมเป็นชาวนา ศึกษาด้านการอ่านอัล - กุรอาน (Qira 'at al - Qur'an) จนแตกฉานและได้เขียนตำราในเรื่องนี้หลายเล่ม เป็นอุละมาอูจากอินโดนีเซียบุคคลแรกที่สอนตำรา Sahih Bukhari, หนังสือรวบรวมวจนะของท่านศาสดาเล่มสำคัญที่สุด ศิษย์ท่านหนึ่งคือ ฮาซิม อัครอารีย์ได้นำแนวทางนี้ คือการสอนจากตำรา Sahih Bukhari ในเปอซันเตรนที่ได้ก่อตั้งขึ้นใน Tebuireng (Jombang) เป็นสถาบันที่เน้นการสอนด้านวจนะที่โดดเด่นที่สุดในอินโดนีเซีย

ท่านสุดท้ายที่จะกล่าวถึง คือ เซค อะห์หมัด บิน มุห์หมัด เซ็น อัล - ฟาฏอนี เป็นชาวปัตตานีโดยกำเนิด และการเดินทางไปมักกะฮฺตั้งแต่อายุ 4 ขวบ ศึกษาวิชยาพื้นฐานด้านโวยาการณฺ์อาหรับจนแตกฉานตั้งแต่ยังเยาว์วัย เดินทางไปศึกษาวิชยาทางการแพทย์ (al - Tib) ที่บัยตุลบักดิส (ในปาเลสไตน์ปัจจุบัน)⁶ ถือเป็นชาวมลายูคนแรกที่ศึกษาด้านนี้โดยเฉพาะ และได้แต่งตำราเล่มหนึ่งด้านนี้ คือ "Thaiyibul lhsan fi Thibbil Insan" (สุดยอดแห่งความดีคือการรักษามวลมนุษย) นอกจากนั้น

ผิวสัมผัสเสริมความรู้อีกหลายสาขาในฮารอมัยน์และในโคโร ที่สถาบันอัลอัซฮัรถือเป็นรุ่นแรกของชาวมลายูที่เดินทางไปศึกษาความรู้ศาสนาและในโคโร¹² ท่านได้แต่งตำราจำนวนมาก แต่ที่ยังคงหลงเหลืออยู่มี 76 เล่ม และแพทยศาสตร์รวมอยู่ด้วย¹³

ในช่วงปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 พบว่ามีอุละมาอูและนักเรียนที่ศึกษาวิชาศาสนาจากอุซาคเนย์จำนวนมาก สถิติที่ชัดเจนด้านจำนวนนักเรียนที่ศึกษาในฮารอมัยน์นี้ไม่ชัดเจนมากนัก เนื่องจากชาวอุซาคเนย์บางท่านเรียนไปด้วย บางท่านทำงานไปด้วย บางท่านอาศัยอยู่ตามหมู่บ้านเล็กใหญ่ในรอบมักกะฮฺและมาดีนะฮฺ

ตารางที่ 2 : แสดงจำนวนประชากรไทยที่สำรวจได้ในประเทศซาอุดี อาระเบีย ในปี ค.ศ. 1956 (พ.ศ. 2499)

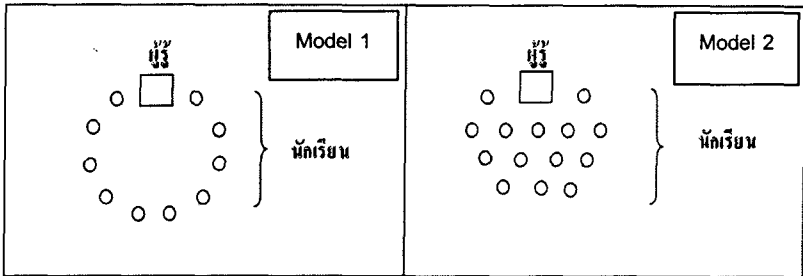
ลำดับ	อาชีพ	จำนวน ประชากรไทย	สถานที่พักอาศัย ในซาอุดี อาระเบีย	เมืองหลัก
1	นักเรียน	679	ซามียะฮฺ กอรเราะฮฺ มุดดา อา นากอ ซาอิบ มัชฟาลาฮฺ ซูกาลิล ซูมาลียะฮฺ กุซาชียะฮฺ ญีอาด ซุบัยกะฮฺ ญาบัลบูกิส มัรวะฮฺ ฟาลัก ญีร์วัล ซอฟา ฮาฟาอียฺ ซูมาลียฺ กอชชะฮฺ มะอูลา	มักกะฮฺ
2	ประกอบ อาชีพอื่นๆ	-	-	-

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ แห่งกระทรวงมหาดไทย หมายเลข 3.1.4.19/52. เรื่อง "การช่วยเหลือไทยอิสลามไปประกอบศาสนกิจ ณ เมืองมักกะ วันที่ 21 ธันวาคม 2498 - 11 สิงหาคม 2503"

การศึกษาอิสลามในฮารอมัยน์มีด้วยกัน 2 ระบบ คือ ระบบมัดเราะฮะฮู (madrasah) และระบบล้อมวงในบริเวณมัสยิด หรือในบ้านของนักปราชญ์ (halaqah) รายละเอียดของที่มาที่ไปของ 2 ระบบและรูปแบบเป็นอย่างไร ศึกษาได้จากรายละเอียดต่อไปนี้

1) ระบบล้อมวง (Halaqah Pattern)

ระบบล้อมวง เป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตั้งแต่ยุคของศาสนามุฮัมมัด เน้นการสอนในมัสยิดหรือข้างมัสยิดหรือบ้านของผู้รู้ ระบบฮาลาเกะฮูเน้นผู้สอนเป็นศูนย์กลาง ลักษณะล้อมวงเป็นการนั่งพับเพียบล้อมวงโดยมีผู้รู้อยู่ในวงด้วย หรือผู้รู้อยู่ด้านหน้าตรงข้าม นักเรียนนั่งชิดๆ กันให้ห่างกันบ้างเพื่อวางตำราและเพื่อความคล่องตัว (ดู model)

รูปที่ 4 Model 1 และ Model 2 ของระบบล้อมวง

การศึกษาศาสนาแบบล้อมวงเป็นที่รู้จักกันในวงการการศึกษาอิสลามและถือเป็นโมเดลหลักของการศึกษาหาความรู้แบบดั้งเดิมของอิสลาม โดยเน้นการศึกษาแบบเจาะลึกในรายละเอียด มีการบูรณาการศาสตร์ต่างๆ โดยเฉพาะภาษา วรรณกรรม และไวยากรณ์ ในการอธิบายรายละเอียดของสาระวิชาศาสนาบัญญัติ (Fiqh)

การตีความอัลกุรอาน (Tafsir) หลักศรัทธา (Tawhid) และสาขาอื่นๆ การศึกษานี้เน้นการท่องจำในฐานะเป็นศิลปะการศึกษาเรียนรู้ (Art of Memory) ที่จำเป็นในวิชาการอิสลาม การศึกษาที่ได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น (Sanad) มีความเคารพในการรับเอาองค์ความรู้จากผู้รู้รุ่นแรกจนถึงรุ่นต่างๆ มา โดยมีการบันทึกครูผู้สอนของตนในแต่ละรุ่นจนถึงรุ่นของตนเอง

ระบบการศึกษาแบบฮาลาเกาะฮู ขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้รู้ในการอธิบายถึงแก่น (Essence of Knowledge) ของสาระของเนื้อหา การอธิบายที่ดีเยี่ยม การอภิปรายที่ละเอียดและลึกซึ้งขึ้นอยู่กับความสามารถของนักเรียนด้วย ระบบฮาลาเกาะฮูเป็นระบบที่ได้นำมาใช้เป็นเวลายาวนานแม้กระทั่งปัจจุบัน ในสถาบันการศึกษาแบบดั้งเดิมอย่างเปอซันเตรน และปอเนาะ หรือแม้แต่ในระบบมัตราษะฮูยุคแรกๆ ยังคงอิทธิพลของฮาลาเกาะฮูไว้¹⁴

จนถึงปลายศตวรรษที่ 20 ระบบฮาลาเกาะฮูยังคงนิยมกัน โดยเฉพาะในตัวมัสยิดอัล - ฮารอมในมักกะฮู และมัสยิดนาบาวียฺในมาดีนะฮู รวมถึงมัสยิดใกล้เคียงมัสยิดทั้งสองและบ้านของผู้รู้เอง การศึกษาอิสลามในระบบฮาลาเกาะฮูมีไม่สิ้นสุดและไม่กำหนดขอบเขตความกระหายที่จะเรียนรู้จากฮาลาเกาะฮูหนึ่งสู่อีกฮาลาเกาะฮูหนึ่ง แต่ละฮาลาเกาะฮูมีการสอนสาขาวิชาแตกต่างกันและในช่วงเวลาที่แตกต่างกันไป

2) ระบบมัตราษะฮู (Madrasah Pattern)

ระบบมัตราษะฮู เกิดขึ้นหลังจากยุคของท่านศาสดาราว 3 ศตวรรษ มีวัตถุประสงค์เพื่อแยกกิจกรรมการเรียนการสอนออกจากบริเวณมัสยิด และให้อยู่ในกรอบสถานศึกษาเฉพาะของตน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการบริหารจัดการศึกษา การจัดให้ผู้รู้อยู่ในแหล่งเดียวกัน อีกทั้งเพื่อความสะดวกของนักเรียนที่นับวันจะเพิ่มมากขึ้น การใช้สถานที่มีมัสยิดค่อนข้างมีข้อจำกัดหลายอย่าง โดยเฉพาะกับมัสยิดที่มีขนาดไม่ใหญ่มาก ระบบมัตราษะฮูมีความสมบูรณ์แบบในฐานะสถาบันการศึกษา

โดยเฉพาะมีการรวบรวมหนังสือและเอกสารมากมายในห้องสมุดขนาดใหญ่สำหรับการศึกษาค้นคว้า¹⁵

หลังจากระบบมัตราษะฮ์ได้รับความนิยมในหลายพื้นที่ของราชอาณาจักรมุสลิม ในฮารอมัยน์ มัตราษะฮ์เริ่มก่อตั้งครั้งแรกจากการบันทึกของนักประวัติศาสตร์มุสลิม ตากี อัลดีน อัล - ฟาซี อัล - มัคกี (Taqi al - Din al - Fasi al - Makki ค.ศ. 1373 - 1428) ได้ระบุว่า มัตราษะฮ์แห่งแรกในฮารอมัยน์สถาปนาในปี ค.ศ. 1175 (ฮ.ศ.571) โดยอาฟีฟ อับดุลลอฮ์ มุหัมมัด อัล-อูรซุฟี ('Afif 'Abdullah Muhammad al - 'Ursufi / เสียชีวิต ค.ศ.1196) ใกล้กับประตูมูเราะฮ์ทางด้านใต้ของมัสยิดอัล - ฮารอมในมักกะฮ์ จนถึงต้นศตวรรษที่ 17 ในมักกะฮ์อยู่เพียงอย่างเดียวมัตราษะฮ์ทั้งหมด 19 แห่ง แต่ไม่ได้หมายความว่าทุกแห่งได้ดำเนินการมาตลอดจนถึงศตวรรษที่ 17 อย่างมากที่สุดมีอายุแค่ 3 ศตวรรษเท่านั้นและส่วนใหญ่มัตราษะฮ์ถูกสถาปนาโดยเอกชนมากกว่าภาครัฐ¹⁶

มัตราษะฮ์ที่มีชาวอุษาคเนย์เข้าไปศึกษามี 2 แห่งด้วยกัน แห่งแรกมัตราษะฮ์ที่สถาปนาขึ้นโดยมุสลิมอินเดียในปี ค.ศ. 1874 คือ มัตราษะฮ์เชลาติยะฮ์ (Madrasah Shaulatiyah) และอีกแห่งหนึ่งที่ก่อตั้งในระยะหลังนั้นไม่นาน คือ มัตราษะฮ์อัล - ฟาละฮ์ (Madrasah al - Falah) และแห่งที่ 2 คือ มัตราษะฮ์ที่สถาปนาโดยชาวมลายู - อินโดนีเซีย หลักๆ มี 2 แห่ง คือ มัตราษะฮ์ ดาร์ อัล - อูลุม (Madrasah Dar al - 'Ulum ค.ศ.1934) และมัตราษะฮ์อินโดนีเซียเยฮ์ (Madrasah Indonesiyah) แห่งที่ 2 เป็นสถาบันมัตราษะฮ์ที่ชาวอุษาคเนย์นิยมศึกษามากที่สุดเนื่องจากใช้ทั้งภาษามลายูและอาหรับในการสอน และดำเนินการสอนโดยชาวมลายู - อินโดนีเซียด้วย¹⁷

ตารางที่ 3 : แสดงจำนวนนักเรียนไทยที่ศึกษาในสถาบันต่างๆ ในประเทศซาอุดีอาระเบีย ลำจว
ในปี ค.ศ. 1966 (พ.ศ. 2509)

ลำดับ	รายชื่อสถาบันการศึกษา	จำนวนนักเรียน	ลำดับ	รายชื่อสถาบันการศึกษา	จำนวนนักเรียน
1	Usul, Masjid al -Haram	139	13	Madrasah Rahmaniyyah	1
2	Usul, House of Individual 'Ulama	40	14	Madrasah Lailiyyah	4
3	Madrasah Indonesiyyah	75	15	Madrasah Asasiyyah	1
4	Madrasah Shaulatiyah	3	16	Al - Qur'an, not identified mosque	3
5	Madrasah Dar al -'Ulum	70	17	Madrasah al - Falah	6
6	Madrasah Ma 'ahad	3	18	Al - Qur 'an, Masjid al - Haram	3
7	Fiqh, Masjid al - Haram	54	19	Hadith, Masjid al -Haram	2
8	Al - Qur 'an, not identified the institution	5	20	Al-Qur 'an, Jeddah	1
9	Al - Qur 'an, House of Individual 'Ulama	121	21	Madrasah Madinah	17
10	---not identified	4	22	Madrasah Saudiyah	6
11	Fiqh, House of Individual 'Ulama	16	23	Institute to train sawing	1
12	Fiqh, not identified mosque	2			
				Total	598

ที่มา : หอจดหมายเหตุแห่งชาติ แห่งกระทรวงการต่างประเทศ หมายเลข 43.2/82. เรื่อง "งบเงินค่าใช้จ่ายในการดูแลนักเรียนไทยในซาอุดีอาระเบีย ปี พ.ศ. 2505 - 2509"

รูปที่ 5 ชาวอุซาคเนย์ที่ศึกษา ณ สถาบัน Madrasah Dar al - 'Ulum al - Diniyyah ในทศวรรษ 2480 (1940)

ระบบการศึกษาทั้งสองมีความสำคัญอย่างมากในการหล่อหลอมผู้รู้รุ่นต่อๆ มา เริ่มตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา การศึกษาในฮารอมัยน์ไม่เปลี่ยนแปลงมากนัก ระบบมัตราษะฮะฮ์เริ่มมีบทบาทมากขึ้น และมีความชัดเจนขึ้นในแง่กระบวนการเรียนรู้ ระเบียบวินัย และความรู้สมัยใหม่ นักเรียนที่ศึกษาในฮารอมัยน์จากอุซาคเนย์ได้รับอิทธิพลสูงสุดด้านการศึกษาและระบบการศึกษาในฮารอมัยน์โดยเฉพาะกับระบบมัตราษะฮะฮ์ ตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา การก่อตั้งระบบมัตราษะฮะฮ์ในมาตุภูมิเริ่มเกิดขึ้นในอินโดนีเซีย มาเลเซีย และรวมถึงภาคใต้ของไทย มัตราษะฮะฮ์เป็นตัวเลือกสำคัญของการศึกษาอิสลาม นอกจากระบบเปอซันเตรนและปอเนาะ

กระบวนการเปลี่ยนถ่ายอิสลามาภิวัตน์จากฮารอมัยน์สู่อุซาคเนย์

ความสัมพันธ์ระหว่างฮารอมัยน์กับอุซาคเนย์ในเชิงความรู้ เกิดขึ้นหลังจากความสัมพันธ์ด้านอื่นๆ ได้เกิดขึ้นมาก่อนหน้า กล่าวคือ ความสัมพันธ์ในเชิงการค้า

และการพาณิชย์ได้เกิดมาตั้งแต่ศตวรรษของการเข้ามาของอิสลามในอุษาคเนย์ จากนั้นก็เป็นเรื่องของการเมืองการปกครองตามกรอบของศาสนาอิสลาม ขณะที่การเปลี่ยนถ่ายความรู้อิสลามจากฮารอมัยน์สู่อุษาคเนย์ได้เกิดขึ้นในระยะหลังสุดกับการเดินทางไปศึกษาหาความรู้ของชาวอุษาคเนย์ในตะวันออกกลางตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 จนถึงต้นศตวรรษที่ 20 เครือข่ายของปวงปราชญ์ในฮารอมัยน์ (Networks of 'Ulama) ทั้งเครือข่ายระหว่างครุกับศิษย์ ครุกับครุ และศิษย์กับศิษย์ ในกรอบของการศึกษาอิสลามในฮารอมัยน์ เป็นรากฐานอันมั่นคงของการเปลี่ยนถ่ายองค์ความรู้อิสลามให้คงอยู่ และขยายออกไปวงกว้างทั้งในฮารอมัยน์เองและในอุษาคเนย์

ฮารอมัยน์มีบทบาทอย่างมากในกระบวนการเปลี่ยนถ่ายความรู้อิสลาม (Process of Knowledge Transformation) สู่อุษาคเนย์ เนื่องจากชาวอุษาคเนย์ได้นำเอาองค์ความรู้ทั้งหมดด้านศาสนาเข้ามาในกระบวนการศึกษาเรียนรู้ การปฏิบัติศาสนกิจและการนำเสนอแนวคิดที่ถูกต้องตามที่ได้ศึกษามาเป็นแม่แบบในการเผยแผ่ความรู้ในการปลงสิ่งมงาย ความผิด ความเข้าใจผิดในความเชื่อ และหลักปฏิบัติของชาวอุษาคเนย์ ศาสนาอิสลามจะเข้ามาในอุษาคเนย์ (Islamization of Southeast Asia) จะเริ่มต้นจากใครหรือจากที่ไหนไม่สำคัญ แต่นับตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 เป็นต้นมาจนถึงต้นศตวรรษที่ 20 องค์ความรู้ศาสนาทั้งหมดมาจากดินแดนฮารอมัยน์ หรืออย่างน้อยที่สุดได้ผ่านประสบการณ์การหาความรู้จากฮารอมัยน์ก่อนแล้ว ขึ้นต่อไปก็เดินทางไปยังที่อื่นๆ ซึ่งเป็นที่นิยมในยุคต่อมาก็คือ อัล - อัจฮ์ร แห่งอียิปต์¹⁸

การเริ่มต้นของศตวรรษที่ 20 ถือเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญในโลกมุสลิมหลายอย่าง ประการแรก การแผ่ขยายของแนวคิดฟื้นฟูอิสลามที่นำแนวคิดโดยมุห์มัด อับดุลวะ และศิษย์เอก รอชิด ร็ฎฏอ ประการที่สอง การล่มสลายของอาณาจักรออตโตมาน ทำให้โลกมุสลิมแยกเป็นประเทศเล็กประเทศน้อยภายใต้การครอบงำของโลกตะวันตก ประการที่สาม กระแสการเรียกร้องเอกราชผ่านกระบวนการอิสลาม

ภักดีโดยเจตนาในหมู่ปราชญ์ศาสนา ปราชญ์การณทั้ง 3 ประการนั้นได้สัมผัสโดยนักเรียนและผู้รู้มุสลิมจากอุษาคเนย์ในฮารอมัยน์

บุคคลชั้นนำของอุษาคเนย์ในฮารอมัยน์ได้ขับเคลื่อนกลไกสำคัญสู่การปฏิวัติแนวคิดสมัยใหม่ให้เกิดขึ้นกับอนุชนรุ่นหลัง และระบบมัธยมศึกษาที่ก่อตั้งขึ้นโดยชาวอุษาคเนย์เองอย่าง มัธยมศึกษาอินโดนีเซียยะฮู (Madrasah Indonesiyah) เป็นแหล่งเรียนรู้อิทธิพลศาสนาที่สำคัญที่เน้นผนวกความรู้ดั้งเดิมกับความรูสมัยใหม่ ชาวอุษาคเนย์ทั้งจากอินโดนีเซีย มาเลเซีย สิงคโปร์ บรูไน และภาคใต้ของไทย ต่างได้สัมผัสระบบมัธยมศึกษาทั้งสองแบบทั้งสิ้น โดยเห็นได้ชัดตั้งแต่ศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมาจนถึงทศวรรษที่ 1950 - 1960

ผู้สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาในชุดนี้เป็นแกนนำสำคัญในการยกระดับมุสลิมโดยการก่อตั้งรูปแบบการศึกษาในแบบของมัธยมศึกษาในช่วงต้นศตวรรษที่ 20 เช่น มัธยมศึกษาซาลาฟียะฮู มัธยมศึกษาอาดาบียะฮู และมัธยมศึกษาตีเนียฮูในอินโดนีเซีย มัธยมศึกษาอัล - มัชฮูร และมัธยมศึกษาอัล-มะอูรีย อัล - วาฏอนียะฮูในมาเลเซีย มัธยมศึกษาอัล - ตะฮูวะฮ์และมะอูฮัด อัล - มะรีฟ อัล - วาฏอนียะฮูในภาคใต้ของไทย เป็นต้น ทั้งหมดล้วนเป็นผลผลิตทางประสบการณ์จากฮารอมัยน์

ความพยายามอย่างหนึ่งที่ปรากฏชัดกับอูลมะฮูรูนี่ที่จะให้เกิดขึ้นในมาตุภูมิของตนหลังจากเดินทางกลับจากฮารอมัยน์ ก็คือ การลบล้างความเชื่อและหลักปฏิบัติตามธรรมเนียมประเพณี (adat) ที่ผิดและขัดกับหลักศาสนา ความเชื่อและหลักปฏิบัติได้รับการดำเนินและปรามอย่างหนักพร้อมๆ กับการสอนให้อนุชนรุ่นใหม่ได้เข้าใจหลักการศาสนาที่กว้างขวางมากขึ้น สิ่งที่แตกต่างระหว่างระบบมัธยมศึกษาับระบบเดิมคือ ปอเนาะ ก็คือ การใช้สื่อและวิชาการสมัยใหม่มาใช้ในการเรียนการสอน มีการประเมินความสามารถ และมีลำดับชั้น อีกทั้งยังเน้นการนำความรู้มาใช้จริงในชีวิตด้วย

ตั้งแต่ทศวรรษที่ 1920 เป็นต้นมา ชาวอุซาคเนย์เริ่มรู้จักอัลฮัจญ์และเริ่มเดินทางไปอียิปต์เพื่อศึกษาที่นั่น และยังเป็นตัวเลือกใหม่ของชาวอุซาคเนย์ในการศึกษาอิสลาม และ อัล - ฮัจญ์ นับได้ว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มแนวคิดฟื้นฟูอิสลาม "Modernism" มากกว่าในฮารอมัยน์⁹ อย่างไรก็ดี ฮารอมัยน์ก็เป็นจุดศูนย์รวมของผู้คนจากทั่วทุกมุมโลกในการแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและความเป็นไป หรือเป็นแหล่งความรู้เบื้องต้นก่อนที่จะเดินทางยังที่อื่นๆ เพื่อศึกษาหาความรู้ต่อไป

บทสรุป

สำหรับชาวอุซาคเนย์แล้ว "ฮารอมัยน์" ถือว่ามีความสำคัญมากที่สุดในช่วงศตวรรษที่ 17 18 19 และครึ่งแรกของศตวรรษที่ 20 เนื่องจากฮารอมัยน์คือแหล่งเรียนรู้และแหล่งสั่งสมความรู้ผ่านการสอนโดยผู้รู้จากทั้งชาวอาหรับ ชาวอื่นๆ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวอุซาคเนย์เอง ประสบการณ์จากฮารอมัยน์ได้ถูกเปลี่ยนถ่ายมายังชาวอุซาคเนย์ในดินแดนมาตุภูมิ และเป็นฐานสำคัญสู่พัฒนาการองค์ความรู้ในยุคทศวรรษที่ 70 จนถึง 90 หรือแม้แต่ในยุคปัจจุบันในบางพื้นที่อย่างภาคใต้ของไทย อย่างไรก็ดี บทบาทของฮารอมัยน์สำหรับชาวอุซาคเนย์ในแง่แหล่งเรียนรู้อิสลามได้ลดลงอย่างมากตั้งแต่ทศวรรษที่ 1970 เป็นต้นมา ผู้รู้ในฮารอมัยน์จากอุซาคเนย์เองไม่มีความรู้สูงพอเทียบเคียงรุ่นก่อนๆ ได้

เชิงอรรถ

¹ บทความนำเสนองานสัมมนาวิชาการ “โลกของอิสลามและมุสลิมในอุษาคเนย์” วันที่ 28 - 29 พฤศจิกายน 2551 ณ โรงแรม ทวิน โลตัส จังหวัดนครศรีธรรมราช จัดโดยมูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ข้อเสนอแนะบทความนี้สามารถส่งผ่านอีเมลล์ : hayimas@hotmail.com

² นอกจากนั้น คำว่าฮารอมัยน์ยังสามารถอิงถึงปราชญ์มุสลิมคนสำคัญในช่วงศตวรรษที่ 11 โดยมีชื่อเต็มว่า अबดุล อัล - มาลิก อิบนุ अबดุลลอฮุ อัล - ญูวัยนีย์ อัล - ฮารอมัยน์ (Abdul Malik Ibn Abdullah al - Juwaini al - Haramayn) ปราชญ์มุสลิมที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านการอรรถาธิบายอัล - กุรอาน ไวยากรณ์อาหรับ หลักการศรัทธา และเทววิทยาในอิสลาม มักรู้จักกันในนามสั้นๆว่า “อิมาม อัล - ฮารอมัยน์”

³ Azyumardi Azra. 2005. *Dari Harvard Hingga Makkah*. Jakarta : Penerbit Republika, หน้า 41.

⁴ Victor Turner. 1969. *The Ritual Process : Structure and Anti-Structure*. London : Roulledge & Kegan Paul, หน้า 95 - 97.

⁵ ดูรายละเอียดใน C. Snouck Hurgronje. 1931. *Mekka in the Latter Part of the 19th Century*, หน้า 215 - 292 และ M.F Laffan. 2003. *Islamic Nationhood and Colonial Indonesia : The Umma Below the Wind*. London : RoulledgeCurzon.

⁶ Robert R. Bianchi. 2004. *Guests of God : Pilgrimage and Politics in the Islamic World*. Oxford : Oxford University Press, หน้า 3.

⁷ S.I Gellens. 1990. “The Search for knowledge in Medieval Muslim Societies : A Comparative Approach”, in *Muslim Travelers : Pilgrimage, Migration and the Religion of Imagination* D.f Eickelmann & J. Piscatori (eds.). Berkeley : University of California Press, หน้า 58.

⁸ Martin van Bruinessen. 1995. *Kitab Kuning : Pesantren dan Tarekat, Tradisi - tradisi Islam di Indonesia*. Bandung : Mizan, หน้า 46 - 47.

⁹ แหล่งเดียวกัน, หน้า 41 และ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ แห่งกระทรวงมหาดไทย หมายเลข 3.1.4.19/52. เรื่อง "การช่วยเหลือไทยอิสลามไปประกอบศาสนกิจ ณ เมืองมักกะฮ์ วันที่ 21 ธันวาคม 2498 - 11 สิงหาคม 2503"

¹⁰ Martin van Bruinessen. แหล่งเดียวกัน, หน้า 37 - 38.

¹¹ แหล่งเดียวกัน, หน้า 38.

¹² Wan Mohd. Shaghir Abdullah. 1992. *al - 'Allamah Syeikh Ahmad al - Fathani : Ahli Fikir Islam dan Guru kepada Hampir Semua Ulama dan Tokoh Asia Tenggara Abad ke 19 - 20*. Kuala Lumpur : Khazanah Fathaniyah, หน้า 15 - 18.

¹³ แหล่งเดียวกัน, หน้า 44 - 52.

¹⁴ Zainal Efendi Hasibuan. 2007. "Profil Rasulullah sebagai Pendidik Ideal : Telaah Pola Pendidikan Islam Era Rasulullah Fase Mekka dan Madinah", in *Sejarah Pendidikan Islam : Menelusuri Jejak Sejarah Pendidikan Era Rasulullah Sampai Indonesia*, Samsul Nizar, H. (ed.). Jakarta : Kencana Prenada Media Group, หน้า 10.

¹⁵ Ahmad Salaby. 1973. *Sejarah Pendidikan Islam*. Jakarta : Bulan Bintang, หน้า 108.

¹⁶ แหล่งเดียวกัน, หน้า 63.

¹⁷ Azyumardi Azra. 2005. แหล่งเดียวกัน, หน้า 44 - 52.

¹⁸ Martin van Bruinessen. แหล่งเดียวกัน, หน้า 47 และ Hasan Madmarn. 2001. *The Pondok and Madrasah in Patani*. Bangi : Universiti Kebangsaan Malaysia Press, หน้า 69.

¹⁹ Azyumardi Azra. 2000. *Renaissans Islam Asia Tenggara : Sejarah Wacana dan Kekuasaan*. Bandung : PT Remaja Rosdakarya, หน้า 156.

แหล่งอ้างอิง

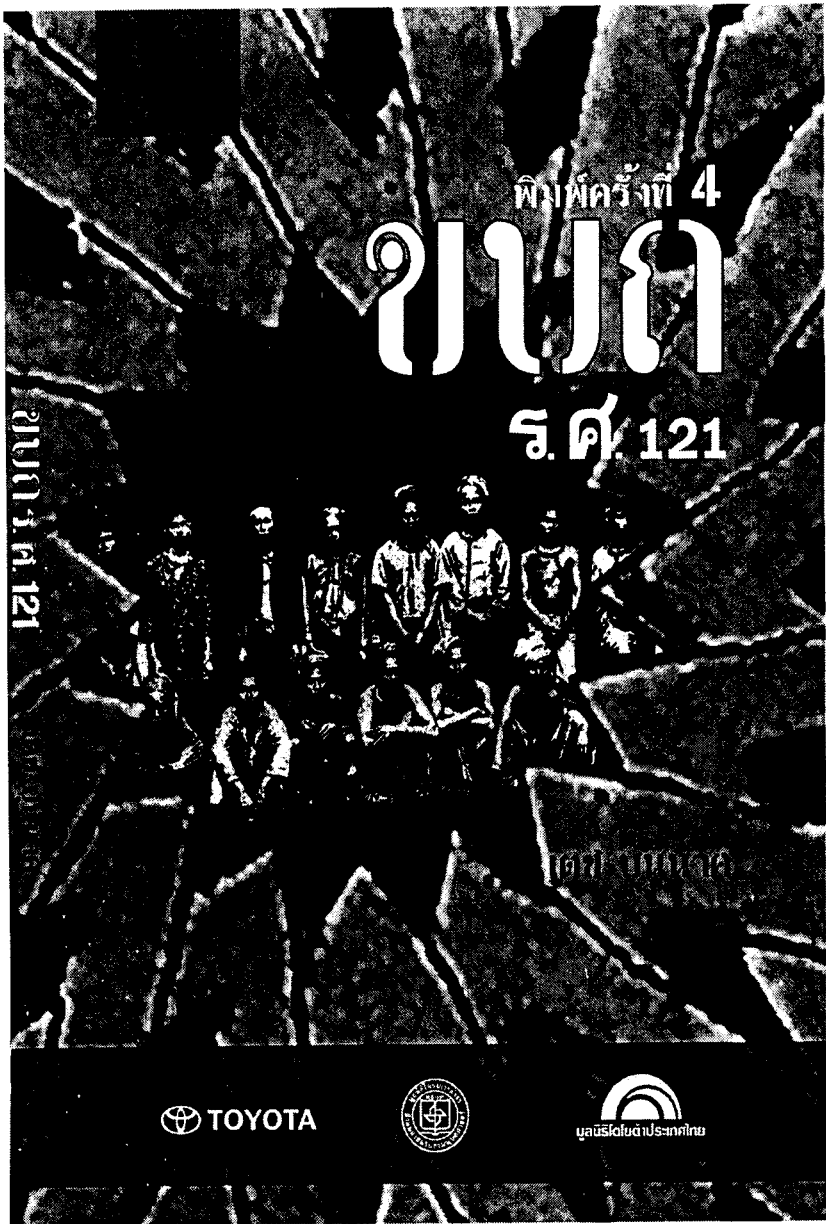
- Ahmad Salaby. 1973. *Sejarah Pendidikan Islam*. Jakarta : Bulan Bintang.
- Azyumardi Azra. 1994. *Jaringan Ulama Timur Tengah dan Kepulauan Nusantara Abad XVII dan XVIII*. Jakarta : Mizan.
- Azyumardi Azra. 2000. *Renaissans Islam Asia Tenggara : Sejarah Wacana dan Kekuasaan*. Bandung : PT Remaja Rosdakarya.
- Azyumardi Azra. 2005. *Dari Harvard Hingga Makkah*. Jakarta : Penerbit Republika.
- C.Snouck Hurgronje. 1931. *Mekka in the Latter Part of the 19th Century*. Leiden : E.J.Brill.
- Hasan Madmarn. 2001. *The Pondok and Madrasah in Patani*. Bangi : Universiti Kebangsaan Malaysia Press.
- M.F Laffan. 2003. *Islamic Nationhood and Colonial Indonesia : The Umma Below the Wind*. London : RoudledgeCurzon.
- Martin van Bruinessen. 1995. *Kitab Kuning : Pesantren dan Tarekat, Tradisi-tradisi Islam di Indonesia*. Bandung : Mizan.
- Robert R. Bianchi. 2004. *Guests of God : Pilgrimage and Politics in the Islamic World*. Oxford : Oxford University Press. Oxford : Oxford University Press.
- S.I Gellens. 1990. "The Search for Knowledge in Medieval Muslim Societies : A Comparative Approach", in *Muslim Travelers : Pilgrimage, Migration and the Religion Imagination*, D.F Eickelmann & J. Piscatori (eds.) Berkeley : University of California Press.
- Victor Turner. 1969. *The Ritual Process : Structure and Anti - Structure*. London : Roudledge & Kegan Paul.

Wan Mohd. Shaghir Abdullah. 1992. *al-'Allamah Syeikh Ahmad al - Fathani : Ahli Fikir Islam dan Guru kepada Hampir Semua Ulama dan Tokoh Asia Tenggara Abad ke 19-20*. Kuala Lumpur : Khazanah Fathaniyah.

Zainal Efendi Hasibuan. 2007. "Profil Rasulullah sebagai Pendidik Ideal : Telaah Pola Pendidikan Islam Era Rasulullah Fase Mekka dan Madinah", in *Sejarah Pendidikan Islam : Menelusuri Jejak Sejarah Pendidikan Era Rasulullah Sampai Indonesia*, Samsul Nizar, H. (ed.). Jakarta : Kencana Prenada Media Group.

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ แพ้ไม่กระทรวงการต่างประเทศ หมายเลข 43.2/82. เรื่อง "งบเงินค่าใช้จ่ายในการดูแลนักเรียนไทยในซาอุดี อาระเบีย ปี พ.ศ 2505 - 2509"

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ แพ้ไม่กระทรวงมหาดไทย หมายเลข 3.1.4.19/52. เรื่อง "การช่วยเหลือไทยอิสลามไปประกอบศาสนกิจ ณ เมืองมักกะ วันที่ 21 ธันวาคม 2498 - 11 สิงหาคม 2503"

พิมพ์ครั้งที่ 4

ขบถ

ร.ศ. 121

ฉบับที่ 121

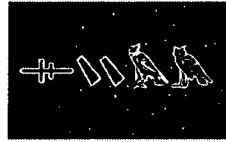
โดย น. น. น.

นุমান หะยีมะแซ

27

จาก "ฮารอมยีน" สู่ "อุษาคเนย์" :
อิสลามวิถีวัฒนธรรมผ่านสถาบันการศึกษา ต้นศตวรรษที่ 20

สยาม SIAM

ประเทศของเราวมเลือดเนื้อชาติเชื้อ

ไทย/ไท ลาว คนเมือง คนอีสาน มอญ เขมร กูย แต่จิว
 และ กวางตุ้ง ฮกเกี้ยน ไหหล้า จาม ชวา มลายู ซาไก
 มอแกน ทมิฬ ปาทาน ซิกข์ เปอร์เซีย อาหรับ ฮ่อ พวน
 ไทดำ ผู้ไท ชิ่น ยอง โส้ เวียดนาม ลัวะ ม้ง เย้า กะเหรี่ยง
 ปะหล่อง มูเซอ อะข่า กำมู มลาบรี ซอง บรู ญีฮก
 ฝรั่ง (ชาติต่างๆ) แขก (ชาติต่างๆ) ลูกผสม/ลูกครึ่งต่างๆ
 อีกมากมายกว่า 50 ชาติพันธุ์ ฯลฯ

A Modern Nation

www.petitiononline.com/SIAM2008/petition.html
www.petitiononline.com/siam2007/petition.html

เลขอนุญาต ที่ ศ. ๒/๒๕๑๙

เลขที่คำขอ ที่ ๒/๒๕๑๙

ใบอนุญาตจัดตั้งสมาคมหรือองค์การ

ตามที่
ได้ขออนุญาตจัดตั้ง
โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อ

นายป๋วย อึ๊งภากรณ์

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

๑. ส่งเสริมการจัดทำตำราภาษาไทยในแขนงสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งระดับมหาวิทยาลัย และก่อนมหาวิทยาลัย
๒. เผยแพร่ตำราของมูลนิธิในหมู่ผู้สนใจวิชาสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งราชอาณาจักร
๓. ส่งเสริมการเรียบเรียงงานวิจัย และตำราชั้นสูง และรวบรวมเอกสาร ทางวิชาการออกตีพิมพ์
๔. ส่งเสริมกิจกรรมทางวิชาการด้านสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
๕. ไม่ทำการค้ากำไร และไม่เกี่ยวข้องกับการเมือง

และมีที่ตั้งสำนักงานแห่งใหญ่ ณ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร นั้น

กรรมการศาสนาได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ดำเนินการจัดตั้งได้ และขอให้ปฏิบัติตามคำสั่งและ ข้อบังคับของกรรมการศาสนา โดยเคร่งครัด

อนุญาต ณ วันที่ ๒ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๑๙

(นายวัชร เอี่ยมโรตติ)

อธิบดีกรมการศาสนา

จัดโดย

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, มูลนิธิโตโยต้าประเทศไทย, บริษัท โตโยต้า มอเตอร์ ประเทศไทย จำกัด

ร่วมกับ

มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์, ศูนย์บรรณสารและสื่อการศึกษา มวล., คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา มธ., สถาบันไทยคดีศึกษา มธ., หลักสูตรควบตวิโท ด้านการบัญชีและบริหารธุรกิจ คณะพาณิชยศาสตร์และการบัญชี มธ., สมาคมจดหมายเหตุสยาม และ กองทุนจิตร ภูมิศักดิ์, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ, สถาบันทักษิณคดีศึกษา มท., วิทยาลัยนานาชาติปริดี เพนมายค์ มธ., ภาควิชามานุษยวิทยา คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร